

OLIJ MAJLISNING HOKIMIYAT TIZIMIDAGI O'RNI

*Fozilov Umid Erkinovich - yu.f.n., dotsent
IIV Akademiya tadqiqotchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining davlat hokimiyati tizimidagi o'rni, uning konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi, palatalarining vakolatlari hamda mamlakatda demokratik islohotlarni amalga oshirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, parlamentning qonun ijodkorligi, parlament nazorati va davlat hokimiyati tarmoqlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashdagi roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: Oliy Majlis, parlament, qonun chiqaruvchi hokimiyat, Konstitutsiya, Senat, Qonunchilik palatasi, parlament nazorati, davlat hokimiyati.

Adolatli demokratik davlat qurishda parlamentning o'rni beqiyos ahamiyatga ega. Parlament xalq irodasining ifodasi bo'lib, davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi tarmog'ini tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasida davlat hokimiyatining bo'linishi prinsipi Konstitutsiyada mustahkamlangan bo'lib, unga ko'ra davlat hokimiyati qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linadi.

Davlat hokimiyati tizimida Oliy Majlis alohida o'rin tutadi. Chunki u mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minlash, davlat siyosatining huquqiy asoslarini yaratish va parlament nazoratini amalga oshirish vazifasini bajaradi.

Yangi O'zbekiston sharoitida parlament faoliyatini takomillashtirish, uning vakolatlarini kengaytirish va davlat boshqaruvidagi rolini kuchaytirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq, Oliy Majlis mamlakatning oliy davlat vakillik organi bo'lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi.

Oliy Majlis ikki palatadan iborat: Qonunchilik palatasi; Senat.

Ikki palatali parlament tizimining joriy etilishi mamlakatda demokratik tamoyillarni mustahkamlash, hududlar manfaatlarini ta'minlash va qonunchilik faoliyati samaradorligini oshirishga xizmat qildi. Oliy Majlis o'z vakolatlarini mustaqil amalga oshiradi hamda davlat hokimiyatining boshqa tarmoqlari bilan o'zaro hamkorlik qiladi.

Qonunchilik palatasi: Qonunchilik palatasi (quyi palata) ko'ppartiyaviylik asosida umumiy, teng va to'g'ridan to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan saylanadigan bir yuz ellik nafar deputatdan iborat. Qonunchilik palatasining ishi palata barcha deputatlarining professional, doimiy faoliyat ko'rsatishiga asoslanadi.

Senat: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati (yuqori palatasi)

hududiy vakillik palatasidir. Senat a'zolari (senatorlar) Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, viloyatlar, tumanlar va shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlarining tegishli qo'shma majlislarida mazkur deputatlar orasidan yashirin ovoz berish yo'li bilan Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridan teng miqdorda 4 kishidan saylanadi.

Senatning to'qqiz nafar a'zosi fan, san'at, adabiyot, ishlab chiqarish sohasida hamda davlat va jamiyat faoliyatining boshqa tarmoqlarida katta amaliy tajribaga ega bo'lgan hamda alohida xizmat ko'rsatgan eng obro'li fuqarolar orasidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlanadi. Senat ishi yalpi majlislarga va uning qo'mitalari majlislariga to'planadigan senatorlar faoliyatiga asoslanadi. Senatda hududiy mansublikka ko'ra hamda siyosiy yoki boshqa asosda guruhlar tuzishga yo'l qo'yilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining V bo'limi 18-bob 91-104-moddalar Oliy Majlis faoliyatiga bag'ishlangan. Konstitutsiyaga muvofiq, parlamentning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Konstitutsiya va qonunlarni qabul qilish;
- davlat byudjeti to'g'risidagi qonunni qabul qilish;
- davlat dasturlarini tasdiqlash;
- parlament nazoratini amalga oshirish;
- xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilish;
- davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirish.

Konstitutsiyada belgilangan mazkur vakolatlar parlamentning davlat boshqaruvidagi muhim o'rnini belgilab beradi.

Qonunchilik palatasi qonunlarni ishlab chiqish va qabul qilishning birinchi bosqichini amalga oshiradi.

- Uning asosiy vakolatlari:
- qonun loyihalarini ko'rib chiqish;
- davlat byudjeti to'g'risidagi qonunni qabul qilish;
- Bosh vazir nomzodini ko'rib chiqish;
- parlament so'rovlarini yuborish;
- ijro hokimiyati faoliyati ustidan parlament nazoratini amalga oshirish.

Qonunchilik palatasi davlat siyosatining huquqiy asoslarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Senat hududlar manfaatlarini ifoda etuvchi yuqori palata hisoblanadi.

- Senatning asosiy vakolatlari:
- qonunlarni ma'qullash;
- sudyalarni saylash va tayinlashda ishtirok etish;
- ayrim davlat organlari rahbarlarini tasdiqlash;
- mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirish;

xalqaro shartnomalarni ko'rib chiqish.

Senatning mavjudligi davlat boshqaruvida hududlar manfaatlarining hisobga olinishini ta'minlaydi.

Parlamentning asosiy vazifasi qonun chiqarish hisoblanadi.

Qonun ijodkorligi jarayoni:

Qonunchilik tashabbusi;

Qonunchilik palatasida muhokama;

Senat tomonidan ko'rib chiqish;

Prezident tomonidan imzolash;

Rasmiy e'lon qilish.

Qonunlarning sifatli qabul qilinishi mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining «Parlament nazorati to'g'risida»gi qonuniga muvofiq, parlament nazorati davlat organlari faoliyatining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Parlament nazoratining shakllari:

parlament so'rovi;

parlament eshituvi;

davlat organlari rahbarlarining hisobotlarini eshitish;

deputat so'rovi;

qo'mita va komissiyalar faoliyati.

Parlament nazorati davlat organlari faoliyatining ochiqqligi va hisobdorligini ta'minlaydi.

Oliy Majlisning davlat hokimiyati tarmoqlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashdagi o'rni.

Davlat hokimiyatining bo'linishi prinsipi demokratik davlatning muhim belgisi hisoblanadi.

Parlament:

ijro hokimiyati ustidan nazorat qiladi;

sud hokimiyatining mustaqilligini ta'minlashda ishtirok etadi;

davlat byudjeti ijrosini nazorat qiladi;

davlat organlari hisobdorligini ta'minlaydi.

Bu esa davlat hokimiyati tarmoqlari o'rtasidagi o'zaro muvozanatni ta'minlaydi.

Yangi O'zbekistonda so'nggi yillarda parlament faoliyatini takomillashtirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirildi.

Jumladan: parlament nazorati kuchaytirildi;

deputat va senatorlarning vakolatlari kengaytirildi;

qonun ijodkorligi jarayoni takomillashtirildi;

elektron parlament tizimi joriy qilindi;

parlamentning xalqaro hamkorligi kengaytirildi.

Mazkur islohotlar parlamentning davlat boshqaruvidagi rolini yanada kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Yangi O'zbekistonimizda Qonunchilik palatasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi bilan bamaslahat qabul qilgan qarori asosida quyidagi hollarda tarqatib yuborilishi mumkin: Qonunchilik palatasi tarkibida uning normal faoliyatiga tahdid soluvchi hal qilib bo'lmaydigan ixtiloflar yuz berganda yoki u bir necha marta O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga zid qarorlar qabul qilgan taqdirda; Qonunchilik palatasi bilan Senat o'rtasida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining normal faoliyatiga tahdid soluvchi hal qilib bo'lmaydigan ixtiloflar yuz berganda. Qonunchilik palatasi tarqatib yuborilgan taqdirda yangi saylov uch oy mobaynida o'tkaziladi.

Qonunchilik palatasi o'zini o'zi tarqatib yuborish to'g'risida deputatlar umumiy sonining kamida uchdan ikki qismidan iborat ko'pchilik ovozi bilan qaror qabul qilishi mumkin. Qonunchilik palatasi o'zini o'zi tarqatib yuborgan taqdirda yangi saylov ikki oy ichida o'tkaziladi. Qonunchilik palatasi favqulodda holat amal qilib turgan davrda tarqatib yuborilishi mumkin emas. Qonunchilik palatasi tarqatib yuborilgan davrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qonunlarni qabul qilishga doir vakolatlarini Senat bajaradi, bundan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va konstitutsiyaviy qonunlari mustasno.

Shuningdek, Senat O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi bilan bamaslahat qabul qilgan qarori asosida quyidagi hollarda tarqatib yuborilishi mumkin: Senat tarkibida uning normal faoliyatiga tahdid soluvchi hal qilib bo'lmaydigan ixtiloflar yuz berganda yoki u bir necha marta O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga zid qarorlar qabul qilgan taqdirda; Senat bilan Qonunchilik palatasi o'rtasida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining normal faoliyatiga tahdid soluvchi hal qilib bo'lmaydigan ixtiloflar yuz berganda.

Senat tarqatib yuborilgan taqdirda uch oy mobaynida uning yangi tarkibi shakllantiriladi. Senat o'zini o'zi tarqatib yuborish to'g'risida senatorlar umumiy sonining kamida uchdan ikki qismidan iborat ko'pchilik ovozi bilan qaror qabul qilishi mumkin. Senat o'zini o'zi tarqatib yuborgan taqdirda bir oy ichida uning yangi tarkibi shakllantiriladi. Senat favqulodda holat amal qilib turgan davrda tarqatib yuborilishi mumkin emas.

Bugungi kunda quyidagi vazifalar dolzarb ahamiyatga ega:
parlament nazorati samaradorligini oshirish;
qonunlarning amal qilish mexanizmlarini kuchaytirish;
aholi bilan muloqotni kengaytirish;
deputatlarning qonun ijodkorligi faoliyatini rivojlantirish;

raqamli parlament tizimini takomillashtirish.

Xulosa qilib, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi davlat hokimiyati tizimida markaziy o'rin tutadi. U mamlakatning oliy vakillik va qonun chiqaruvchi organi sifatida demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Konstitutsiya va amaldagi qonunlar parlamentning huquqiy maqomini, vakolatlarini va faoliyat prinsiplarini belgilab bergan. Yangi O'zbekiston sharoitida parlamentning davlat boshqaruvidagi rolini yanada kuchaytirish, parlament nazorati samaradorligini oshirish va qonun ijodkorligini takomillashtirish mamlakat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: 2023.
2. Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабрь «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси тўғрисида»ги Конституциявий қонуни.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабрь «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати тўғрисида»ги Конституциявий қонуни.
4. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 11 апрель «Парламент назорати тўғрисида»ги қонуни.
5. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т.: 2017.
6. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Т.: 2018.
7. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Т.: 2021.
8. Конституциявий ҳуқуқ. Дарслик. – Т.: 2024.